

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

NATUR FÖR ALLA

- en studie om tillgänglighetsanpassade leder i skyddad natur

Olivia Rasmussen

Självständigt arbete, 15 hp
Landskapsingenjörsprogrammet
Alnarp 2019

NATUR FÖR ALLA

- en studie om tillgänglighetsanpassade leder i skyddad natur

NATURE FOR ALL

- a study about accessibility adjustments of trails in protected nature

Författare: Olivia Rasmussen

Handledare: Anna Peterson, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Frida Andreasson, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur, G2E

Kurskod: EX0841

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsingenjörsprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2019

Bilder: alla bilder är tagna av författaren

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se/>

Nyckelord: fysisk tillgänglighet, skyddad natur, tillgänglighetsanpassning, tillgängliga leder

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

FÖRORD

Detta är ett kandidatarbete inom ämnet landskapsarkitektur vid Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap. I arbetet undersöks tillgänglighetsanpassning av leder i skyddad natur. Målet är att bidra till en bild av vad som behöver beaktas vid arbete med tillgänglighetsanpassning för att göra naturen mer åtkomlig för människor med nedsatt rörelseförmåga.

Idén till kandidatarbetet föddes då jag praktiserade på Kullabergs naturreservat vid länsstyrelsen i Skåne. Under min tid där blev jag insatt i komplexiteten av att arbeta med tillgänglighetsanpassningar i synnerhet när naturen i sig sätter gränserna. Frågor som dyker upp när man står inför ett sådant arbete är: vilka tillgänglighetskrav finns? Vilka är möjligheterna? Vilka hinder behöver överkommas för att naturen ska finnas för alla? Något som jag delar med Cicero är i alla fall att:

"If we take nature for guidance, we will never go astray."

- Cicero

Jag vill rikta ett stort tack till alla som har bidragit till och stöttat mig i mitt arbete. Jag vill även tacka de respondenter som tagit sig tid att svara på min enkät och för den positiva återkoppling jag fått gällande mitt val av ämne.

Olivia Rasmussen, Alnarp 2019

SAMMANDRAG

Det finns en tydlig politisk ambition att skyddad natur vara tillgänglig för alla. I många fall är möjligheterna att uppleva Sveriges natur begränsad för människor med nedsatt rörlighet. Att arbeta med tillgänglighetsanpassning av leder är en möjlighet att tillgodose alla människors rätt att vistas i naturen. Frågeställningarna som undersökts är: Vilka tillgänglighetskrav finns för anpassning av leder i skyddad natur? Vilka utmaningar och möjligheter innebär tillgänglighetsanpassning av leder i skyddad natur?

Resultatet är baserat på en litteraturstudie som kompletterats med en enkätundersökning. Litteraturen som studerats är lagstiftning, vetenskapliga rapporter, policydokument och offentliga rapporter. Urvalet baserades på det vetenskapliga värdet och relevansen för ämnet. Enkätundersökningen avgränsades till två län.

Studien visar att det finns ett flertal utmaningar och möjligheter inom tillgänglighetsarbete i skyddad natur. De främsta möjligheterna är att tillgänglighetsåtgärder främjar hälsfaktorer, att de gynnar de flesta besökare och kan minska slitaget i naturen. Utmaningarna ligger främst inom finansiering av tillgänglighetsåtgärder och långsiktigt underhåll av lederna. Genom att ha rätt kompetens vid rätt tidpunkt kan sannolikt högre kostnadseffektivitet uppnås. På detta sätt bör resurser kunna frigöras för ytterligare initiativ som kan ge bidrag till ökad målpuppfyllelse när det gäller de politiska ambitionerna om natur för alla.

ABSTRACT

Nature conservation areas are a valuable part of the Swedish landscape. There is a clear political ambition that these areas should be accessible to all. In many cases, the opportunities to experience Sweden's nature are limited to people with reduced mobility. Working with accessibility adaptation of pathways is an opportunity to fulfill the right of all people to experience nature. The questions at issue are: What are the requirements for accessibility adjustments regarding trails in protected nature? What challenges and opportunities entail accessibility adjustments of trails in protected nature?

The result is based on a literature review that was complimented by a survey. The literature included in the review was legislation, scientific reports, policy documents and official reports. The selection was based on the scientific value and relevance to the subject.

The study shows that a framework and regulation for accessibility adjustments exists. There are several possibilities and challenges connected to accessibility adjustments in protected nature. The primary possibilities found are that accessibility adjustments benefits most visitors, it promotes health factors, it gives people with a reduced mobility the opportunity to spend time in nature and it can reduce wear on the nature. The challenges primarily lay in economy and financing the adjustment and long-term maintenance of the trails. By having the right competence at the right time, higher cost efficiency in accessibility work is likely to be achieved. In this way resources should be able to be released for further initiatives that can achieve higher goal fulfilment in the political ambitions of accessible nature for all.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING.....	1
1.1. Mål och syfte.....	2
1.2. Frågeställning.....	2
1.3. Metod och material.....	2
1.4. Avgränsning.....	3
1.5. Begreppsförklaring.....	4
2. BAKGRUND OCH RAMVERK.....	5
2.1. Bakgrund.....	5
2.2. Områdesskydd enligt miljöbalken.....	6
2.2.1 Nationalpark.....	6
2.2.2 Naturreservat.....	6
2.2.3 Natura 2000.....	7
2.3. Allemansrätten.....	7
3. RESULTAT.....	8
3.1 Tillgänglighetskrav.....	8
3.2 Möjligheter och utmaningar.....	9
4. DISKUSSION.....	13
4.1 Slutsats.....	14
4.2 Metodreflektion.....	15
4.3 Fortsatta studier.....	15
5. REFERENSER.....	16
6. BILAGA.....	18

1. INLEDNING

Sverige är ett land med stora arealer skyddad natur med höga naturvärden. Sverige är även ett land som bygger på demokratiska värden med grundprinciper som att alla människor är lika mycket värda och ska ha samma rättigheter (Sveriges riksdag, 2018). Möjligheterna att uppleva Sveriges natur och att nyttja de rekreativsmöjligheter som naturen erbjuder är i många fall begränsad för människor med nedsatt rörelseförmåga. Att arbeta med tillgänglighetsanpassning av leder är en möjlighet att tillgodose alla människors rätt att vistas i naturen och uppnå ett mer jämlikt samhälle.

Mot bakgrund av en allt större urban population lyfts idag även tillgänglighet till natur och tillgänglighetsanpassningar som en strategi för att öka folkhälsan och få fler människor att ta del av naturen (Emmelin, et al., 2005). Tillgänglighet till naturområden är en medverkande faktor till ökad fysisk och psykisk hälsa både ur ett folkhälsoperspektiv och för den enskilde individen (Grahm, 2012). Forskning har även visat att fördelar på samhällsnivå är minskad social utslagning, ökad effektivitet och minskade sjukvårdskostnader (Wolf och Wohlfart, 2014). Svenska folkhälsoinstitutet uppger att de grupper i samhället som löper större risk för nedsatt hälsa är personer med funktionsvariationer, äldre, barn och nyanlända (Johansson, et al., 2009). Dessa brukargrupper behöver därmed tas särskilt hänsyn till i tillgänglighetsarbetet.

Regeringen har sedan 2012 antagit en friluftspolitik som preciseras i tio delmål. Ett av målen är *"Tillgänglig natur för alla"* vilket knyter an till rättigheter för personer med nedsatt rörelseförmåga. Skyddade naturområden spelar i detta sammanhang en grundläggande roll när det gäller att erbjuda personer med nedsatt rörelseförmåga samma möjligheter som andra. Ämnet tillgänglig natur är således även en demokratisk fråga som handlar om att skapa möjligheter att delta i samhället på lika villkor.

"Det övergripande målet för friluftslivspolitiken är att stödja människors möjligheter att vistas ute i naturen och utöva friluftsliv där allemansrätten är en grund för friluftslivet. Regeringen lyfter att alla människor ska ha möjlighet att få naturupplevelser, välbefinnande, social gemenskap och ökad kunskap om natur och miljö." (Regeringens skrivelse 2012/13:51)

Målsättningen från politikerna är tydlig - kontakt med naturen och rekreativsmöjligheter ska vara tillgängliga för alla (Prop. 2009/10:238). Detta ställer i sin tur högre krav på naturmiljön som en fungerande livsmiljö för både växter, djur och människor. För ett hållbart och framgångsrikt arbete med tillgängliggörande av leder i skyddad natur, och de många intressen som måste samsas här, behöver flera hänsyn tas. Sociala, ekonomiska och ekologiska faktorer påverkar arbetet och avvägningar behöver balanseras (Sandell, 2001). I denna uppsats lyfts frågan om tillgänglighetsanpassning av leder och de utmaningar och möjligheter som kan uppträda när tillgänglighetskrav appliceras i skyddade naturmarker.

1.1 Mål och syfte

Mot bakgrund av en politisk ambition om att naturen ska komma alla till del, samt ett växande intresse för naturens hälsoeffekter, är syftet med studien att belysa vilka utmaningar och möjligheter tillgänglighetsanpassning i skyddad natur kan innebära. Målet är att bidra till en bild av vad som behöver beaktas vid arbete med tillgänglighetsanpassning för att göra naturen mer åtkomlig för människor med nedsatt rörelseförmåga.

Frågan om tillgänglighetsanpassningar spänner över flera områden såsom planering, anläggning och förvaltning. Min ansats är att belysa frågan om tillgänglighetsanpassning ur ett landskapsingenjörsperspektiv. Min förhoppning är att arbetet kan bidra till en ökad förståelse för hur naturen kan tillgängliggöras för fler.

1.2 Frågeställning

- Vilka tillgänglighetskrav finns för anpassning av leder i skyddad natur?
- Vilka utmaningar och möjligheter innebär tillgänglighetsanpassning av leder i skyddad natur?

1.3 Metod och material

I följande avsnitt redovisas val av metod och analysmetod. Sedan följer en presentation av materialet som studerats och tillvägagångssätten vid litteratursökningen samt enkätundersökningen.

Syftet med studien är att belysa vilka utmaningar och möjligheter tillgänglighetsanpassning kan innebära varpå en kombinerad litteraturstudie och enkätundersökning valdes som metod. Litteraturstudien avser dels att presentera den aktuella forskningen på ämnet och dels att presentera relevant lagstiftning som är tillämplig när man arbetar med tillgänglighetsanpassningar.

Vid litteraturgenomgången framkom ett begränsat underlag gällande de utmaningar som kan kopplas till tillgänglighetsanpassning i praktiken. Detta resulterade i utformandet av en enkät (se bilaga sid. 18) som skickades till utvalda respondenter som arbetar med frågor gällande tillgänglig natur. Enkätstudien syftar till att ge en indikation på vad respondenterna upplever som de största hindren i tillgänglighetsarbetet och ge ett empiriskt underlag. I Norrbotten skickades enkäten ut till 13 personer varav 12 svarade vilket ger en svarsfrekvens på 92 procent. I Skåne skickades enkäten till 20 personer varav 15 svarade vilket ger en svarsfrekvens på 75 procent. Respondenterna utlovades anonymitet.

Urvalet skedde genom så kallat snöbollsurval (Bryman, 2011), vilket innebär att ett icke-slumpmässigt urval av respondenter kontaktades vilka i sin tur kunde rekommendera ytterligare personer som skulle vara lämpliga att inkludera i studien. Initialt valdes respondenter genom Naturvårdsverket och med hjälp från länsstyrelserna i både Norrbotten och Skåne län.

Avgränsningen till två län har gjorts med tanke på tidsbegränsningen. Att Skåne och Norrbotten har valts beror på de ligger på olika delar av vårt avlånga land och har olika naturtyper vilket kan påverka synen på tillgänglighet och ge ett vidare perspektiv.

Enkätsvaren sammanställdes och analyserades genom en tematisk analys. Tematisk analys innebär att den insamlade datan struktureras utifrån teman som uppträtt i svaren. Det finns enligt Bryman (2011) två olika inriktningar inom den tematiska analysen: induktiv- och deduktiv tematisk analys. Den deduktiva tematiska analysen är teoristyrd och utgår ifrån förutbestämda teman som grundar sig på redan befintliga teorier och tidigare forskningsresultat. Den induktiva tematiska analysen handlar om att identifiera teman vilka baseras på vad som framkommer i framkomna svar. I denna studie används den induktiva tematiska analysen på grund av att jag inte identifierat tidigare vetenskapligt arbete inom detta specifika ämne.

Litteraturstudiens material bygger på dokumentanalys av lagstiftning, vetenskapliga rapporter, informationsmaterial, policydokument och planerings- och uppföljningsrapporter. Insamlandet av data på ämnet "tillgänglig natur" har mestadels baserats på Naturvårdsverket rapporter. Detta kan leda till ett enkelspårigt resultat men urvalet grundar sig på att det är den huvudansvariga myndigheten i Sverige.

Kunskapen kring tillgänglighetsarbetet roll i skyddad natur har bland annat hämtats Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetets rapport: Tillgängliga natur- och kulturområden. Därtill tillkommer teori kring reservatsdilemman och bevarandet av biologiska värden av bl.a. Naturvårdsverket och den forskning Klas Sandell bedrivit. För kunskap om tillgänglighetskrav används till stor del Boverkets rekommendationer den lagstiftning som är tillämplig från plan- och bygglagen.

Vid litteratururvalet användes dels rekommendationer av lämplig litteratur och dels sökningar med Alnarpsbibliotekets tjänst Primo och i viss mån även uppföljning av källor i bearbetad litteratur.

1.4 Avgränsning

Studien är avgränsad till undersökning gällande fysisk tillgänglighetsanpassning av leder i skyddad natur. De naturskyddsformer som inkluderats är naturreservat, nationalpark och natura 2000. Studien är avgränsad till svenska förhållanden.

Arbetets fokus ligger på tillgänglighet för människor med nedsatt rörelseförmåga. Människor med nedsatt syn, olika former av allergier eller nedsatt kognitiv förmåga inkluderas inte i studien. Informativa aspekter av tillgänglighet har heller inte inkluderats.

1.5 Begreppsförklaring

Nedan definieras begrepp som är återkommande i uppsatsen.

Rörelsenedsättning: nedsatt rörelseförmåga innebär att den motoriska förmågan är begränsad vilket ställer vissa krav den fysiska miljön (Kindwall, 2016). Exempel på nedsatt rörelseförmåga är nedsatt funktion i armar, händer, bål och ben samt dålig balans. Till följd av detta kan människor med rörelsenedsättning behöva använda rullstol, rullator eller käpp som hjälpmedel.

Skyddad natur: skyddad natur är natur som är skyddat enligt miljöbalkens art- eller områdesskydd (Michanek, Zetterberg, 2017). I den här uppsatsen används begreppet skyddad natur som ett samlingsbegrepp över de naturskyddsformer som presenteras i ramverket.

Led: den generella definitionen av en led är enligt Naturvårdsverket (2017) en uppmärkt och röjd stig som går en längre sträcka.

Tillgänglighet: tillgänglighet i vid bemärkelse är de egenskaper som gör ett område användbart (Johansson, et al., 2009). Som begrepp är tillgänglighet även sammankopplat till hur långt en besökare har tillträde till ett anvisat område utifrån bland annat tekniska, juridiska och ekonomiska faktorer (Emmelin, et al., 2005).

Tillgänglighetsanpassning: tillgänglighetsanpassning innefattas av åtgärder som ökar hur pass väl en anordning fungerar för människor med funktionsnedsättning (Fredman och Hedblom, 2015). Det kan innefatta infrastruktur i form av leder och stigar.

2. BAKGRUND OCH RAMVERK

I följande kapitel presenteras en bakgrund till varför naturområden bör anpassas och vilka aktörer som medverkar i tillgänglighetsarbetet. Vidare presenteras de former av områdesskydd som avgränsningen innefattar samt en del om allemansrätten.

2.1 Bakgrund

I Sverige finns över 560 tusen personer över 16 år med rörelsenedsättning och 7 tusen barn (Kinswall, 2016). Genom tillgänglighetsanpassningar kan fler människor ta del av naturen. Folkhälsomyndigheten (2019) lyfter möjligheten att komma ut i naturen som en viktig resurs för att förbättra folkhälsan och för att minska skillnader mellan olika grupper i samhället.

Tillgängliga leder skapar förutsättningar för mänsklig aktivitet i naturen och möjliggör för fler människor att komma ut i naturen. Tekniska lösningar i form av spänger och ramper är idag allt vanligare företeelser i samhället och i skyddade naturmarker. Enligt Naturvårdsverkets uppföljning av friluftslivsmålet "Tillgänglig natur för alla" uppges att 65 procent av Sveriges kommuner har säkerställda friluftsområden med tillgänglighetsanpassningar för personer med funktionsnedsättning (Naturvårdsverket, 2019).

Forskning visar att ju närmare och tillgängligare ett naturområde är desto fler besökare kommer det (Andersson, 2018). För att naturen ska komma alla till del är det således en förutsättning att den är tillgänglig. Detta är enligt Folkhälsomyndigheten (2019) särskilt viktigt för grupper som barn, äldre eller personer med nedsatt rörelseförmåga som har svårare att ta sig ut i naturen.

Sverige är ett land med stora arealer skyddad natur, de är skyddade för att långsiktigt bevara naturvärden samt säkerställa tillgänglighet till natur (Michanek, Zetterberg, 2017). Den skyddade naturen genererar en kulturell ekosystemtjänst genom möjlighet till friluftsliv och rekreation (Andersson, 2018). Befolkningens medelavstånd till nationalparker, naturreservat eller naturvårdsområden är 2,8 kilometer (SCB, 2017), vilket visar på ett bra utgångsläge för att tillgängliggöra naturen för fler.

Staten och kommunerna förvaltar förutsättningarna för naturskydd och friluftsliv genom att skydda naturområden och genom uppbyggnad och underhåll av infrastruktur (Naturvårdsverket, 2019). Tillgänglighetsfrågan drivs av en rad olika samhällsaktörer och många kommuner jobbar aktivt med projekt som syftar till att säkerställa och förvalta skyddad natur för att öka tillgängligheten. Naturvårdsverket är den myndighet som har huvudansvar över friluftsförhållanden och arbetar strategiskt med att tillgängliggöra områden med vandringsleder, friluftsanläggningar, toaletter, kanalisera besökare och med information (Emmelin, et al., 2005). Samtliga länsstyrelser har fått i uppdrag av regeringen att samordna och leda det regionala arbetet med att förverkliga regeringens friluftslivspolitik.

Naturvårdsverket uppdrag är att inom ramen för sitt sektorsansvar för funktionshinderspolitiken, samordna och följa upp friluftsmålen på nationell nivå tillsammans med Boverket.

2.2 Områdesskydd enligt miljöbalken

Skyddade naturområden som nationalparker, naturreservat och Natura 2000-områden är en stor resurs i arbetet med tillgänglig natur. Den skyddade naturen skapar förutsättningar för rekreativitet samtidigt som biologiska värden skyddas och artmångfalden i olika biotoper säkerställs (Naturvårdsverket, 2017a). Miljöbalkens reservatsinstrument har en betydande roll när det gäller styrning av tillgänglighets- och naturvårdsfrågor i Sverige (Sandell, 2001).

Nationalparker, naturreservat och Natura 200-områden är de vanligaste områdesskydden i Sverige och samtliga regleras i miljöbalken. Ett område kan skyddas i syfte att bevara höga biologiska värden, kulturhistoriska värden eller sociala värden som rör det friluftslivet. Vilket av dessa sorters skydd ett naturområde får beror på faktorer som naturvärden, områdets storlek och hur markägarförhållandena ser ut (Michanek, Zetterberg, 2017).

Vid årsslutet 2017 var 13 procent av Sveriges landareal skyddat enligt något av miljöbalkens områdesskydd varav naturreservat och nationalparker stod för 97 procent av den skyddade arealen (SCB, 2017). Dessa naturskyddsformer beskrivs mer ingående nedan:

2.2.1 Nationalpark

I Sverige finns det totalt 30 nationalparker och de är olika väl anpassade för människor med nedsatt rörelseförmåga (Naturvårdsverket, 2019). Nationalparksskyddet lyfts fram som ett strategiskt instrument för att långsiktigt säkerställa tillgången till natur och som ett sätt att bevara vårt gemensamma natur- och kulturarv (Naturvårdsverket, 2019a).

Nationalparksskyddet är det starkaste naturskyddet i den svenska lagstiftningen. Områden som omfattas av nationalparksskyddet har pekats ut som särskilt viktiga att skydda och bevara. För att bilda en nationalpark måste staten äga marken vilket enligt Michanek och Zetterberg (2017) gör nationalparkerna till nationell gemensam egendom.

Enligt miljöbalken är syftet med nationalparker att bevara ett större område med liknande landskapstyp i ett ursprungligt eller knappt oförändrat skick (Michanek, Zetterberg, 2017). I naturskyddet nämns argumentet för allmänhetens tillgänglighet parallellt med argumentet för bevarandet av den biologiska mångfalden. För att området ska förvaltas i linje med syftet görs en skötselplan för varje nationalpark vilken beskriver hur förvaltningen av området ska utföras. Skötselplanen ska bland annat innehålla information om inventering av växter och djur, hur byggnation och underhåll av friluftsanordningar ska utföras, anvisningar för skyltning och hur slitage och störningar från besökarna kan undvikas.

2.2.2 Naturreservat

Naturreservaten utgör cirka 85 procent av den yta i Sverige som är skyddad med stöd av miljöbalken (Naturvårdsverket 2019b). Naturreservaten kan vara offentliga eller privatägda och beslutet att bilda ett naturreservat tas av Naturvårdsverket i samråd med markägare eller andra berörda (Naturvårdsverket 2019b). Miljöbalken anger följande skäl till att bilda naturreservat: bevara biologisk mångfald, vårda och bevara värdefulla naturmiljöer, tillgodose behov av områden för friluftslivet, skydda, återställa eller nyskapa värdefulla

naturmiljöer, skydda, återställa eller nyskapa livsmiljöer för skyddsvärda arter (Naturvårdsverket, 2010).

Varje naturreservat är unikt och har därför egna föreskrifter för att bevara sina specifika naturvärden. Syftet med naturreservatet avgör vilka begränsningar som gäller. Det är tillåtet att utforma vandringsleder, parkeringsplatser och vägar förutsatt att syftet med området främjas av det, på samma villkor får även ingrepp som röjning, gallring eller slåtter utföras (Naturvårdsverket, 2010).

2.2.3 Natura 2000

Natura 2000 är ett europeiskt nätverk av skyddade områden som har bildats utifrån Art- och habitatdirektivet (Michanek, Zetterberg, 2017). Målsättningen är att bilda ett ekologiskt sammanhängande nätverk som genom bevarande och naturvård främja den biologiska mångfalden. Områden som är en del av Natura 2000 innehåller arter eller naturtyper som är viktiga ur ett europeiskt perspektiv.

Ett område som är skyddat enligt Natura 2000 kriterierna kan även ha ett kompletterande skydd i form av naturreservats- eller nationalparksskydd. Detta för att stärka skyddet ytterligare. I ett natura 2000 område ställs krav på en bevarandeplan där den strategiska förvaltningen av området presenteras. Den kan innefatta bevarandemål för naturtyper eller arter. Bevarandeplanerna utgör ett viktigt underlag för markägaren eller förvaltningsmyndigheten när de ska göra avvägningar mellan vilka insatser som prioriteras i området. Det övergripande ansvaret för Sveriges Natura 2000-områden ligger på Naturvårdsverket. För områden i skogsmark är Skogsstyrelsens tillsynsmyndighet vid skogsvårdsåtgärder annars är länsstyrelsen den myndighet som ansvarar för tillsynen i de områden som omfattas av Natura 2000 (Skogsstyrelsen, 2018).

2.3 Allemansrätten

Allemansrätten är grundlagsskyddad och central i tillgänglighetsanalysen i den svenska kontexten (Michanek, Zetterberg, 2017). Allemansrätten belyser dels människans rätt att röra sig i naturen men även människans skyldigheter att inte störa eller förstöra. Allemansrätten innebär därmed inte bara rättigheter, utan även skyldigheter mot hemfriden och markägarens ekonomiska intressen (Michanek, Zetterberg, 2017).

Allemansrätten syftar till att säkra tillgången till det svenska landskapet. Det är en unik rättsregel ur ett internationellt perspektiv och fungerar som en inskränkning i äganderätten (Michanek, Zetterberg, 2017). Allemansrätten har en reservatsoberoende möjlighet att göra landskapet åtkomligt. Men det finns samtidigt en skillnad för exakt hur långt allemansrätten sträcker sig. I skyddade naturområden kan speciella regler gälla och områdesföreskrifterna kan antingen utvidga eller inskränka allemansrätten (Michanek, Zetterberg, 2017).

3. RESULTAT

Resultatet är uppdelat i två delar. Den första behandlar vilka lagar och tillgänglighetskrav som gäller vid anpassning av leder i skyddad natur. Denna del grundas på litteraturstudien. Den andra delen fokuserar på vilka möjligheter och utmaningar som kan kopplas till tillgänglighetsanpassning. Denna baseras på litteraturstudien samt den empiri som enkätundersökningen gav.

3.1 Tillgänglighetskrav

Tillgänglighetsanpassning har flera dimensioner och tillgänglighetskrav återfinns i flera lagar, exempelvis plan- och bygglagen, boverkets byggregler och diskrimineringslagen (Boverket, 2011). Ytterligare en bygglagstiftning som är applicerbar i skyddad natur är ALM2, den gäller bland annat i området kring entréer, parkeringar, utsiktsplatser, grillplatser, toaletter och vindskydd (Mebus et al, 2013). Tillgänglighetskrav omfattar vanligtvis byggnader och vissa anläggningar, men även allmänna platser som fritidsområden, friluftsbad och parker. I skyddade naturområden ställs inget explicit krav på att alla områden ska göras tillgänglighetsanpassade för personer med nedsatt rörelseförmåga. Det finns däremot en politisk målsättning att göra naturområden tillgänglighetsanpassade och ett regelverk för hur anpassningar kan göras (Mebus et al., 2013).

Enligt 2kap 3§ i plan- och bygglagen (SFS 2010:900) framkommer att tillgänglighet för samtliga samhällsgrupper ska finnas i områden där det är möjligt med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt regionala förhållanden. Enligt 8kap 12§ i plan- och bygglagen (SFS 2010:900) framgår även att hinder på offentliga platser som enkelt kan avhjälpas med hänsyn till ekonomiska och praktiska aspekter ska rättas till.

Tillgänglighetsanpassade stigar och leder utgör en grundläggande infrastruktur för att skapa åtkomst till naturen (Mebus et al, 2013). För att göra en led tillgänglighetsanpassad för personer med nedsatt rörelseförmåga ställs krav på att underlaget är fast och jämnt samt att inga branta lutningar, trappor eller smala passager förekommer (Boverket, 2011). Ur tillgänglighetssynpunkt ska även lederna vara tillräckligt breda för att möjliggöra manövrering med rullstol eller rullator. Gångytor ska utformas så att rullstolsburna ska kunna förflytta sig på egen hand. Bredden på gångytan bör vara 2000mm, eller 1800mm om det finns vändzoner med jämna mellanrum. Lutning i sidled ska vara så låg som möjligt men maximalt 2 procent (Boverket, 2011). Gångytan ska vara fri från hinder. Enkla insatser som att avlägsna trädrötter eller att lägga ett lager packat grus på en led kan ge goda resultat ur tillgänglighetssynpunkt (Mebus et al., 2013).

Där trappor inte kan undvikas ska en ramp finnas som komplettering för personer med nedsatt rörelseförmåga. Ledstänger ska finnas på båda sidorna om rampen. Höjdskillnad mellan viloplan får vara max 500mm. Lutningen får uppgå till max 5%. Längden på viloplan ska vara minst 2000mm. Bredden på rampen ska vara minst 1500mm och om det förekommer höjdskillnader intill rampen bör ett avåkningskydd på minst 40mm finnas (Boverket, 2011).

3.2 Möjligheter och utmaningar

De sociala motiven för tillgänglighetsanpassade leder i skyddade naturområden är många och möjligheterna följer därefter. Tillgänglighetsanpassning i naturområden möjliggör naturkontakt och rekreationsmöjligheter för människor med nedsatt rörelseförmåga, något som lyfts fram som strategiskt viktigt både ur ett folkhälsoperspektiv och jämställdhetsperspektiv (Emmelin, et al., 2005). Det är en möjlighet att det finns tydliga mål för ökad tillgänglighet inom funktionshinderspolitiken och friluftspolitiken. Genom politisk målsättning och ambition ökar möjligheterna för resurssatsningar inom tillgänglighetsprojekt menar Sandell (2010).

Emmelin et al. (2005) framhäver att tillgängliga leder möjliggör rekreation och friluftsliv och bidrar till ökat välmående. Ett flertal forskare och rapporter bekräftar de positiva egenskaperna naturen besitter bland andra Grahn (2012) och Wolf och Wohlfart (2014). Att det finns forskning på naturens positiva hälsoeffekter på både samhälls- och individnivå är en möjlighet då det kan öka incitament för tillgänglighetsarbete kopplat till natur (Prop. 2009/10:238).

Tillgänglig natur har enligt Naturvårdsverket (2019) fått en allt mer betydande roll i arbetet för att uppnå miljömålen, vilket är ytterligare en möjlighet. Att skydda och förvalta värdefull natur är en viktig del för att bevara olika biotoper samtidigt som det banar väg för ett rikt friluftsliv (Naturvårdsverket, 2017). En god förvaltning är avgörande för att ge en god tillgång till friluftsliv och samtidigt värna om naturen (Mebus et al., 2013). Om leder planeras med noggrannhet före anläggning är risken att natur- och kulturvärdena ska störas mindre. I områden där det finns en risk att naturvärdena kan riskeras bör detta fångas upp redan på planeringsstadiet så det kan undvikas (Sandell, 2001).

Tillgänglighetsanpassning underlättar inte bara för personer med nedsatt rörelseförmåga. Åtgärderna är helt avgörande för 10 procent underlättar för 40 procent och är bekvämt för 100 procent (Mebus et al., 2013). Tillgänglighetsanpassningarna gynnar i förlängningen även barn, äldre, gravida, besökare med barnvagn, och människor som har tillfälligt svårt att röra sig. Att vara ute i naturen är huvudkomponenten i dagens miljöpedagogik (Emmelin et al., 2005). Tillgänglighet genom anpassade leder möjliggör delaktighet i dessa aktiviteter även för barn med nedsatt rörelseförmåga (Emmelin et al., 2005).

Tillgänglighetsanpassning är inte enbart en åtgärd som gynnar besökare, det kan även reducera slitage på naturen (Schibbye, Saxgård, 2007). Slitage kan utgöras av bortnötning, erosion och återkommande tramp som kompakterar jorden. Tillgänglighetsåtgärder kan då användas som verktyg för att kanalisera besökare och minska eventuellt slitage menar Mebus et al. (2013). Merparten av besökare tenderar att använda de leder eller anlagda infrastruktur vilket kan nyttjas för att kanalisera besökare. Detta kan enligt Mebus et al. (2013) nyttjas i områden med exempelvis känslig markvegetation, känsliga arter och biotoper som inte tål för mycket störning.

Bild 1. Bilden visar ett exempel på en tillgänglighetsanpassad däckspång över ett stenigt parti med känslig vegetation som möjliggör både skydd för naturvärden samt åtkomst för människor.

När det kommer till utmaningar kan naturen i sig utgöra hinder i form av kraftiga lutningar, ojämnt underlag och igenvuxna leder (Schibbye, Saxgård, 2007). Stigar som under lång tid har formats genom upptrampning kan ha problem med erosion och avvattning, och därmed utgöra en tillgänglighetsproblematik. Fysiska utmaningar som dessa går i många av fall att åtgärda med tekniska lösningar som däckspånger, ramper eller leder som är designade för att uppfylla Boverkets tillgänglighetskrav (Schibbye, Saxgård, 2007).

Syftet med naturskyddet kan begränsa i vilken utsträckning som tillgänglighetsanpassningar kan anläggas enligt Sandell (2013). Om syftet är att bevara biologisk mångfald kan tillgänglighetsanpassningar där spånger och grusade stigar anläggs förstöra områdets värden (Sandell, 2001). Det är dock inte alltid okomplicerat att avgöra om en tillgänglighetsåtgärd är förenlig med områdesskyddets syfte. Frågan är komplex och måste enligt Sandell (2001) avgöras med hänsyn till områdets specifika förutsättningar och skötselplaner.

Det går i många fall att utforma tillgänglighetsåtgärder på ett sådant sätt att de inte kolliderar med övriga värden och intressen menar Mebus et al, (2013). För att undvika möjliga konflikter och minimera påverkan på biologiska och kulturhistoriska värden är det viktigt att i ett tidigt skede analysera områdets möjligheter för tillgänglighet i relation till potentiella intressekonflikter (Mebus et al, 2013).

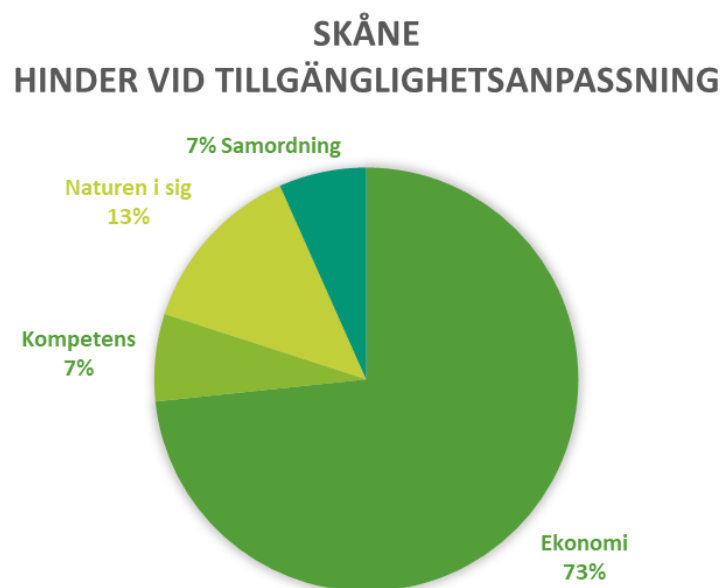
Byggnation i naturreservat kräver tillstånd och det är en process som tar tid i anspråk och därmed ekonomiska resurser enligt respondenterna. För att avgöra om en tillgänglighetsanpassning i ett skyddat område kommer att godkännas krävs kompetens inom reservatsinstrumenten. Bristfälliga kunskaper om lagar och regler är i dessa fall ett hinder utifrån respondenters svar.

Förvaltande organisationer får inte genomföra omfattande tillgänglighetsåtgärder utan att det finns stöd i gällande skötselplan (Sandell, 2001). Skötselplanen måste då uppdateras innan åtgärden kan genomföras. Enligt Mebus et al, (2013) och respondenter i Skåne län saknar många skötselplaner tillgänglighetsperspektivet vilket ger sämre förutsättningar för

planering och samordning. Bristfällig planering är utmanande då initiativ till tillgänglighetsanpassningar inte är med från början utan kommer in sent i processen enligt respondenterna i Skåne.

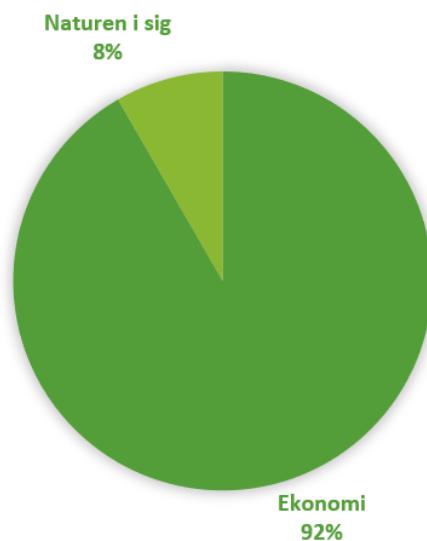
Respondenter i Skåne framhävde också att även om en tillgänglighetsanpassning är välplanerad kan fel uppstå när anpassningen anläggs. Att tillgängligheten blir bristfällig i anläggningsfasen beror ofta på bristande kommunikation och samordning enligt respondenter i Skåne län. För att slutresultatet ska stämma överens med den tänkta utformningen och uppfylla tillgänglighetskraven är samordningen inom den förvaltande organisationen och de tjänster som upphandlas utifrån viktig.

Länens förutsättningar skapar olika möjligheter och utmaningar. Länsstyrelsen i Norrbotten och Skåne arbetar båda med projekt som syftar till att säkerställa och tillgänglighetsanpassa naturområden. I Skåne län svarade respondenterna på vad utmaningarna är enligt cirkeldiagrammet nedan:

Figur 1. Figuren visar fördelningen av vad de 15 respondenterna upplevde som de största utmaningarna med tillgänglighetsanpassning av leder i skyddad natur inom Skåne län.

NORRBOTTEN HINDER VID TILLGÄNGLIGHETSANPASSNING

Figur 2. Figuren visar fördelningen av vad de 12 respondenterna upplevde som de största utmaningarna med tillgänglighetsanpassning av leder i Norrbottens län.

Det vanligaste hindret som lyftes fram av respondenterna i både Skåne och Norrbotten var bristen på ekonomiska resurser. Kostnaderna för tillgänglighetsanpassning utgörs inte bara av planerande och genomförande av åtgärder utan enligt respondenterna framförallt genom de löpande underhåll som krävs för att bibehålla säkerhet. Kostnaderna för driften blir högre av tillgänglighetsanpassade leder eftersom säkerhetskraven är högre ställda. Byggda konstruktioner innebär även ett förhöjt juridiskt ansvar. I vilken utsträckning en led behöver tillsyn beror på bland annat, typ av konstruktion, material och besöksstryck. Byggda element kan kräva särskild kompetens hos de som ska kontrollera och utföra underhåll, vilket kan vara en utmaning i en mindre förvaltningsorganisation (Mebus et al, 2013).

4. DISKUSSION

Reservatsinstrumenten kan både begränsa eller möjliggöra tillgänglighet beroende på typ av områdesskydd och hur reservatsföreskrifterna ser ut. I många fall ingår det i syftet med områdesskyddet att besökare ska få ta del av naturen och bedriva friluftsliv enligt allemansrätten. Att lederna är tillgängliga för människor med rörelsenedsättning är i dessa fall en förutsättning för att syftet med skyddet ska kunna uppnås.

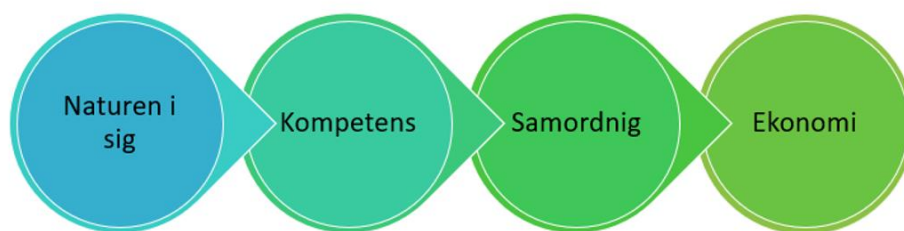
I andra fall kan det leda till intressekonflikter mellan bevarande av naturvärden och tillgänglighet för människor. Att ett område har konstaterat höga naturvärden kan vara en anledning att inte göra tillgänglighetsåtgärder där. Inventeringar och utredningar om naturvärden måste utföras innan sådana åtgärder vidtas. Frågan kan vara komplicerad och måste avgöras utifrån områdesspecifika förutsättningar.

I vissa fall har tillgänglighetsanpassningar i form av upphöjda däckspänger kunnat både skydda känslig vegetation och kanalisera besökare. Samtidigt har tillgänglighetskrav uppfyllts. Detta är dock inte alltid en bra lösning och även här måste man se till områdets specifika naturvärden och artsammansättning för att avgöra om det är en lämplig åtgärd.

Tillgänglighet och bevarande av naturvärden kan även uttryckas parallellt i syftet med naturskyddet. Det komplexa i att skydda naturområden från människans påverkan och samtidigt skydda dem för människans fritidsnyttjande lyfter Sandell fram som ett "reservatsdilemma". Vikten av styrning i dessa sammanhang blir särskilt viktig. När olika motstridiga intressen i skyddade områden ska balanseras krävs kompetens och samordning. Genom att identifiera hinder som går att överbrygga med strukturella insatser inom de naturvårdande myndigheternas område ökar möjligheterna att nå målsättningen. Vissa hinder ligger dock delvis utanför de naturvårdande organisationens direkta påverkan, exempelvis nationella budgetramar.

Det finns vissa belegg för att tillgänglig natur stärker folkhälsan generellt och för människor med rörelsenedsättning specifikt. Tillgänglighetsanpassningar kan vara helt avgörande för om människor med nedsatt rörelseförmåga kan ta sig ut i naturen samtidigt som det förenklar för de flesta besökare. Att göra insatser som gynnar en bredd av människor kan göra det mer ekonomiskt motiverat att utföra dem.

Utmaningarna som påvisades genom enkätstudien förhåller sig dynamiskt till varandra (se fig. 3 på sid. 14). För att den långsiktiga visionen ska kunna genomföras praktiskt är samordning och rätt kompetens i hela processen en förutsättning. Att ta in tillgänglighetsperspektiv i planeringsprocessen vid ett tidigt skede underlättar arbetet i det långa loppet.

Figur 3. Om naturen i sig utgör ett hinder, krävs särskild kompetens både inom tillgänglighetskrav men även inom naturskydd. Sedan krävs samordning för att kompetenserna ska hamna på rätt plats och ekonomiska medel för att möjliggöra hela kedjan.

På planeringsstadiet är det en viktig uppgift att länka samman anläggningsstadiet och förvaltningsstadiet för att säkerställa att det finns resurser att sköta lederna på långt sikt. För att ta hänsyn till de strukturella samband som finns kopplade till skyddade naturområden är det särskilt viktigt att planeringen kring tillgänglighetsanpassningar sker med ett holistiskt och långsiktigt perspektiv.

Genom att belysa utmaningarna i tillgänglighetsarbetet och adressera dessa kommer man närmare den politiska målsättningen om en natur som ska komma alla till del. Genom att se till de områdesspecifika förutsättningarna och tillvarata kunskaper inom ämnet ökar möjligheterna för att avhjälpa hindren på ett kostnadseffektivt sätt.

4.1 Slutsats

Tillgänglighetsarbetet i skyddad natur har flera dimensioner och kan kopplas till både utmaningar och möjligheter. Resultaten visar på att det finns grundläggande faktorer som skapar möjligheter för en tillgänglig natur. Politisk vilja och målsättning inom friluftspolitiken finns på en nationell nivå. Tillgänglighetskrav och regelverk om praktiskt genomförande finns.

Den samlade bilden är att ekonomin är den mest framträdande utmaningen inom tillgänglighetsanpassning i skyddad natur. Det största hindret handlar om ekonomiska förutsättningar som ska möjliggöra anpassade leder och framtida underhåll av dem. För att på ett hållbart sätt arbeta med tillgänglighetsanpassning i skyddade natur och de många intressen som måste samsas här behöver planeringen behandla både sociala, ekonomiska, tekniska och ekologiska faktorer och avväga olika behov på ett balanserat sätt. Genom att tillvarata rätt kompetenser tidigt i planeringen kan sannolikt högre kostnadseffektivitet uppnås. På så sätt bör resurser kunna frigöras för ytterligare satsningar som kan ge högre måluppfyllelse när det gäller de politiska ambitionerna om natur för alla.

Tillgänglighetsanpassning är inte bara en teknisk fråga utan även en jämställdhetsfråga. Även i perspektivet av en landskapsingenjörs roll ryms tankar om att kunna bidra till ett mer demokratiskt landskap genom att göra naturen lite mer tillgänglig för alla.

4.2 Metoddiskussion

Valet av metod för denna studie har möjliggjort att frågeställningarna besvarats och att syftet uppfyllts. Enkätundersökningen bistod med ett kompletterande empiriskt underlag till litteraturstudien. Enkätstudiens begränsade omfattning kan påverka hur generaliserbara resultaten är. För att få en ännu tydligare resultat skulle studien behöva göras i ännu större omfattning och inkludera alla län inom Sveriges gränser.

Urvalet av respondenter till enkätundersökningen har bidragit till ett brett perspektiv på tillgänglighetsfrågan då personer med olika kompetenser och olika roller inom tillgänglighetsarbete tillfrågats. Med tanke på att samma öppna fråga ställdes till alla respondenter, oavsett yrkeskategori, är resultatet intressant och ger en tydlig indikation på att ekonomi är den stora utmaningen. Snöbollsmetoden i sig kan leda till ett snedvridet resultat då risk finns att respondenter rekommenderar personer som har samma uppfattning som de själva. Men i det här sammanhanget var det ett bra sätt att hitta adekvata respondenter, eftersom det inte finns en enhetlig organisering för det här kompetensområdet.

Litteraturstudiens material utgörs till största delen av Naturvårdsverkets rapporter. Detta kan leda till ett enkelspårigt resultat men urvalet grundar sig på att det är den huvudansvariga myndigheten i Sverige. Det motverkas av att myndigheten i sitt uppdrag ska hålla ett brett perspektiv. Avgränsningen gjordes till svenska förhållanden då Sverige är speciellt med allemansrätten och en progressiv målsättning om tillgänglig natur. Tillgänglighetsanpassning hanteras dock i de flesta västländer varpå en internationell utblick hade bidragit till ytterligare infallsvinklar.

4.3 Fortsatta studier

Vidare studier inom ämnet är förslagsvis att göra fördjupade studier inom kostnadseffektiva arbetssätt inom tillgänglighetsanpassning. Då den ekonomiska faktorn visades vara ett stort hinder inom både anläggning av leder och den löpande skötseln, skulle det vara av värde att studera detta specifikt.

Det vore även intressant att studera hur tillgänglighetsanpassningar i skyddad natur upplevs av olika brukargrupper. Olika besökare i skyddade naturområden har olika krav och förväntningar på hur deras upplevelse ska ske och se ut. Byggda konstruktioner kan uppfattas som stora ingrepp i naturen och därmed påverka upplevelsevärde. För att minska konfliktsituationer och att skapa hållbara lösningar för så många besökare som möjligt vore det därmed intressant att studera hur tillgänglighetsanpassningar kan utformas ur ett estetiskt perspektiv för att smälta in i naturen.

5. REFERENSER

Andersson, M., 2018. *Handlingsplan för Skånes friluftsliv 2018–2021*, Länsstyrelsen i Skåne län. ISBN: 978-91-7675-139-8

Bryman, A., 2011. *Samhällsvetenskapliga metoder*. (2., [rev.] uppl.). Malmö: Liber

Boverket, 2011. *Boverkets föreskrifter och allmänna råd om tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga på allmänna platser och inom områden för andra anläggningar än byggnader*. (BFS 2011:5. - AIM2)

Tillgänglig på: <https://rinfo.boverket.se/ALM/PDF/BFS2011-5-ALM2.pdf> [Hämtad:2019-07-12]

Cicero, M. T (1913) *De Officiis*. Cambridge. Harvard University Press; Cambridge (s. 100)

Emmelin, L., Fredman, P., Jensen, E. L. & Sandell, K., 2010. *Planera för friluftsliv*. Stockholm: Carlsson bokförlag.

Emmelin, L., Fredman, P. och Sandell, K., 2005. *Planering och förvaltning för friluftsliv - en forskningsöversikt*. Bromma: Naturvårdsverket

Fredman, P. och Hedblom, M., 2015. *Friluftsliv 2014 - Nationell undersökning om svenska folkets friluftsvanor*. Bromma, Naturvårdsverket. ISBN 978-91-620-6691-8

Folkhälsomyndigheten, 2019. Friluftsliv för bättre folkhälsa.

Tillgänglig på: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/friluftsliv/friluftsliv-for-bättre-folkhalsa/> [Hämtad:2019-07-12]

Grahn, P., 2012. *Natur och hälsa - i en alltmer urban livsmiljö*. Socialmedicinsk tidskrift, 89(3)

Johansson, A.-K., Kollberg, S. & Bergström, K., 2009. *Grönområden för fler - en vägledning för bedömning av närhet och attraktivitet för bättre hälsa*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut

Kindwall, K. 2016. *Rörelsenedsättning*. Habilitering & Hälsa, Region Stockholm.

Tillgänglig på: <http://habilitering.se/funktionsnedsattningar/rorelsenedsattning> [Hämtad:2019-07-12]

Mebus, F., Lindman, J., Näsström, C., Wahldén, M., 2013. *Tillgängliga natur- och kulturområden. En handbok för planering och genomförande av tillgänglighetsåtgärder i skyddade utomhusmiljöer*. Rapport 6562, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Handisam. Bromma, 2013

Michanek, G., Zetterberg, C. 2017. *Den svenska miljörätten*. 4 uppl. Uppsala

Schibbye, B., Saxgård, T., 2007. *Friluftsanordningar – en vägledning för planering och förvaltning*. Bromma, Naturvårdsverket. ISBN 91-620-1257-6

Naturvårdsverket, 2010. *Naturresevat i Sverige*. Davidssons tryckeri, 2010. ISBN 91-620-8233-7

Naturvårdsverket, 2017. *Utveckling av friluftslivet - vandringsleder*. NV-00652-16.

Tillgänglig på: <https://www.naturvardsverket.se/upload/miljoarbete-i-samhallet/miljoarbete-i->

[sverige/regeringsuppdrag/2017/ru-utv-fl-skrivelse-regeringen-vandringsleder.pdf](https://www.regeringen.se/press/2017/06/19-06-07/ru-utv-fl-skrivelse-regeringen-vandringsleder.pdf) [Hämtad:19-06-07]

Naturvårdsverket 2017a. Biosfärområden.

Tillgänglig på: <http://www.naturvardsverket.se/Var-nat-ur/Skyddad-natur/Biosfaromraden/>
[Hämtad: 19-05-06]

Naturvårdsverket, 2019. *Friluftsmålet tillgänglig natur för alla*.

Tillgänglig på: <https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Friluftsliv/Friluftsmalen/Friluftsmålet-tillgänglig-natur-for-alla/>
[Hämtad: 19-05-06]

Naturvårdsverket, 2019a. *Sveriges nationalparker*.

Tillgänglig på: <https://www.naturvardsverket.se/Var-natur/Skyddad-natur/Nationalparker/> Hämtad: 19-05-06]

Naturvårdsverket, 2019b. *Naturreservat – vanlig och stark skyddsform*.

Tillgänglig på: <https://www.naturvardsverket.se/Var-natur/Skyddad-natur/Naturreservat/>
[Hämtad:2019-05-12]

Prop. 2009/10:238. *Regeringens proposition - Framtidens friluftsliv*. Stockholm: Miljödepartementet

Tillgänglig på: <https://data.riksdagen.se/fil/2F3B41B6-E589-47D6-B1C0-CB53FE9582A4>
[Hämtad:2019-07-12]

Regeringens skrivelse, 2012. *Mål för friluftspolitiken*. Skr.2012/13:51. Stockholm: Miljödepartementet

Tillgänglig på: <https://data.riksdagen.se/fil/CBAD1962-6F3C-47CB-A26B-CF3DFD241297>
[Hämtad:2019-05-12]

Sandell, K. 2001. *Några aspekter på svenska reservatsdilemmans förutsättningar*.

forskningsprogrammet "Landskapet som Arena: Vetenskapen, institutionerna och miljön, 1800–2000", Umeå 2001

SCB, 2017. *Skyddad natur 2017-12-31*. Publikation 33171, Statistiska centralbyrån.

Tillgänglig på: <https://www.scb.se/publikation/33171> [Hämtad:2019-07-12]

SFS 2010:900. *Plan- och bygglag*. Stockholm: Finansdepartementet

Tillgänglig på: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900 [Hämtad:2019-07-12]

Skogsstyrelsen, 2018. *Natura 2000*. Tillgänglig på: <https://www.skogsstyrelsen.se/aga-skog/skydda-skog/natura-2000/> [Hämtad:19-06-02]

Sveriges riksdag, 2018. *Demokrati*.

Tillgänglig på: <http://www.riksdagen.se/sv/sa-funkar-riksdagen/demokrati/> [Hämtad:2019-05-12]

Wolf, I. D. och Wohlfart, T., 2014. *Walking, hiking and running in parks: A multidisciplinary assessment of health and well-being benefits*. Landscape and Urban Planning, Volym 130

6. BILAGA

Hej

Jag är student vid SLU och skriver min kandidatuppsats om tillgänglighetsanpassningar i skyddad natur. Syftet med studien är att belysa vilka utmaningar och möjligheter som tillgänglighetsanpassning i skyddad natur kan innebära.

Min fråga till DIG är vad du upplever som hinder i arbetet med att tillgänglighetsanpassa leder för människor med nedsatt rörelseförmåga?

Jag är glad om du inom två veckor vill ge ett spontant svar utifrån dina erfarenheter. Ditt svar är anonymt.

Vänligen
Olivia Rasmussen

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
